

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

АНТИПЕНКО Анна Володимирівна

УДК 343.326:316.485.26/.6(043.3)

**КОНФЛІКТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ
БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ**

Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли,
Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
професор кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БАБІН Борис Володимирович,
Одеська національна морська академія,
завідувач кафедри адміністративного
та кримінального права;

кандидат юридичних наук, доцент
ПАСТУХОВА Лариса Вікторівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 26 жовтня 2013 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою 64009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 23 вересня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наприкінці XX століття тероризм як міжнародне соціальне явище набув сталих характеристик світової загрози, а за своєю юридичною природою – ознак міжнародного злочину. Утім, міжнародне право, попри визнання соціального походження тероризму як фактору міжнародних взаємодій, основний вектор нормотворчих і правозастосовних зусиль спрямовує на протидію виконавцям і організаторам терористичних актів, а також на їх безпосередні й вторинні причини й умови, залишаючи поза дієвим впливом потужний міжнародний злочинний механізм виникнення та дії тероризму в усьому розмаїтті його геополітичних, геоекономічних, міжнародно-соціальних та міжцивілізаційних складових.

Посилити дієвість міжнародного антитерористичного права, як уявляється, можливо шляхом розвитку конфліктологічної моделі тероризму як злочину за міжнародним правом і відповідної його кваліфікації. Виходячи з теорії конфлікту, що оцінює конфлікт як повсякденний фактор соціальних практик (а не аномалію), міжнародне право отримало можливість здійснювати повноцінне антитерористичне нормотворення, охоплюючи усі елементи злочинного терористичного механізму.

Через оцінку у правових категоріях учасників терористичного конфлікту, їх мотивів і дій міжнародне антитерористичне право набуває реалістичного змісту, одночасно усуваючи зайву конфліктність, що породжується його однобічною спрямованістю. Одним із способів конкретизації й утілення такого підходу є оцінка тероризму як специфічного різновиду збройного конфлікту. Звідси – можливість регулювання боротьби з цим злочином з використанням міжнародного права збройних конфліктів і введення цього злочину у юрисдикцію міжнародного права збройних конфліктів.

Антитерористичні можливості права збройних конфліктів у загальному плані визначаються у працях В. Ф. Антипенка, Ф. Бюньона, Г. П. Гассера, Л. А. Моджорян, Є. І. Степанова, О. І. Тіунова, Х. Хофмайстера та ін. Водночас змістовного науково-теоретичного обґрунтування і прикладного наповнення у якості безпосереднього дороговказу для міжнародного нормотворення у сфері боротьби з тероризмом вищезазначані та інші роботи не містять.

Запропоноване дослідження певною мірою є спробою усунення цієї прогалини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у рамках науково-дослідної роботи кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету на 2010-2015 рр. «Міжнародно-правове регулювання інформаційної безпеки у цивільній авіації» № 25 / 15.02.03.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у пошуку ефективних механізмів міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом на базі теоретичних надбань міжнародно-правової та конфліктологічної науки.

Задачі дослідження:

дослідити ґносеологію конфлікту як вияву соціальної взаємодії;

вивчити конфліктологічні концепції та їх вплив на спрямованість міжнародно-правового регулювання;

дати характеристику збройній конфліктності та її трансформації як предмету міжнародно-правового регулювання;

розкрити асиметричну специфіку терористичного конфлікту як різновиду збройного конфлікту;

дослідити міжнародно-правові акти і норми, що регулюють суспільні відносини у ході збройних конфліктів та їх прийнятність для врегулювання збройних конфліктів, у яких застосовуються терористичні методи дій;

охарактеризувати міжнародно-правову практику регулювання збройних конфліктів;

оцінити міжнародні кримінально-правові характеристики збройної боротьби з позицій конфліктологічного підходу;

розкрити терористичний збройний конфлікт як об'єкт регулювання міжнародного права збройних конфліктів;

охарактеризувати антитерористичні можливості права збройних конфліктів на основі оцінки застосовності його норм і положень за конкретними кваліфікаційними критеріями предмету регулювання;

науково обґрунтувати рекомендації щодо антитерористичного нормотворення у межах права збройних конфліктів.

Об'єктом дослідження є терористичний конфлікт та його міжнародно-правова кваліфікація як злочину за міжнародним правом.

Предметом дослідження є конфліктологічний підхід у міжнародно-правовому регулюванні боротьби з тероризмом.

Методи дослідження. Виконання дослідницьких завдань дисертації забезпечено комплексним використанням загальнонаукових і галузевих методів правових та суміжних з правом наук. Оцінка предмету дослідження та його складових крізь призму засадничих положень конфліктології, соціології та воєнної науки сприяла визначенню адекватності норм і положень міжнародного права у сфері боротьби з тероризмом (підрозділи 1.1, 3.1). За допомогою історико-правового методу досліджено трансформацію норм права збройних конфліктів, а також міжнародно-правової практики регулювання міжнародних конфліктів (підрозділ 1.2). Основні теоретичні висновки й положення роботи базуються на діалектичних напрацюваннях. Зокрема, міжнародно-правова конструкція тероризму загалом, та

терористичного збройного конфлікту як предмета міжнародно-правового регулювання визначені за допомогою конфліктологічного аналізу (підрозділи 2.1, 2.2.). Застосування функціонального аналізу сприяло дослідженню зв'язків між елементами системи міжнародного права збройних конфліктів і функціями, що їх виконують такі зв'язки (підрозділи 2.3, 2.4, 3.2). Узагальнене бачення сучасної насильницької конфліктності, що сформовано завдяки синтетичному методу, уможливило побудову системи аргументів щодо перспективності міжнародного нормотворення на конфліктологічній основі.

Теоретичною основою роботи стали роботи Ю. І. Авдєєва, В. Ф. Антипенка, Ю. М. Антоняна, В. М. Дрьоміна, Н. А. Зелінської, В. П. Ємельянова, С. І. Ілларіонова, Ю. М. Колосова, В. В. Крутова, О. М. Костенка, Б. С. Крилова, О. О. Красікова, В. Н. Кубальського, В. М. Кудрявцева, Б. Д. Леонова, Б. Ф. Мартинова, О. О. Мережка, Л. Н. Мітрохіна, В. В. Лукова, І. І. Лукашука, В. В. Лунсєва, Є. Г. Ляхова, Л. А. Моджорян, В. Є. Петрищева, К. Н. Салімова, Є. І. Степанова, Л. Р. Сюкйійнена та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше у вітчизняній юридичній науці на базі оцінки тероризму як різновиду збройного конфлікту доведено юридичну прийнятність його регулювання міжнародним правом збройних конфліктів і запропоновано концепцію спеціалізованого в межах зазначеної галузі міжнародно-правового акту.

Найбільш важливі положення, які утворюють наукову новизну роботи, полягають у тому, що

уперше:

доведено застосовність норм і положень міжнародного права збройних конфліктів щодо міжнародного злочину «тероризм» шляхом їх адаптації до потреб регулювання терористичних збройних конфліктів. Вимоги права, що зумовлюють криміналізацію діянь і конкретизують регулюючі можливості норм, які дозволяють оцінити ці діяння у просторі, у часі, за територіальним критерієм, з прив'язкою до контексту збройного конфлікту тощо, повною мірою можуть бути застосовані до терористичних збройних конфліктів;

визначено правові критерії визнання терористичних формувань стороною у збройному конфлікті, а також склади злочину терористичного й суміжного характеру, що підлягають юрисдикції міжнародного права збройних конфліктів;

доведено, що конфліктологія міжнародної сфери, визнаючи суб'єкти конфлікту, його об'єкт і предмет, а також спільний інтерес сторін, практично створює умови виходу регулюючого впливу міжнародного права за межі безпосередніх оцінок способів і засобів розв'язання конфліктів і відкриває можливості перенесення акцентів кримінально-правових кваліфікаційних

характеристик на глобалізаційні механізми формування міжнародної злочинності і, зокрема, тероризму;

опрацьовано специфічні воєнізовані характеристики терористичних збройних конфліктів, які визначають їх прийнятність для регулювання міжнародним правом збройних конфліктів;

доведено, що логічним кроком еволюції нормотворення антитерористичної сфери, яке відбувається за логікою супроводження міжнародним правом збройних конфліктів змін у змісті збройної боротьби, повинно стати прийняття Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що мав би регулювати правовідносини у ході терористичних збройних конфліктів. Суть запропонованої концепції цього спеціалізованого міжнародно-правового акту полягає у криміналізації діянь обох сторін конфлікту, дії яких його утворюють;

встановлено, що міжнародне право збройних конфліктів містить передумови для впливу на збройні конфлікти терористичного характеру через оцінку терористичного акту як забороненого засобу збройної боротьби;

запропоновано розробку Конвенції про заборону використання цивільних, не причетних до збройного конфлікту людей, як предмету безпосереднього посягання для впливу на противника. Така конвенція відповідала б галузевим принципам міжнародного права збройних конфліктів і посилювала б можливості розмежування тероризму (терористичного збройного конфлікту) і терористичних актів як злочинного засобу збройної боротьби;

встановлено застосовність інституту крайньої необхідності і примусу до ситуації терористичних збройних конфліктів, що тягне принципові зміни у розподілі тягара відповідальності між сторонами конфлікту;

доведено, що система раннього оповіщення, яка застосовується у межах міжнародно-правової практики ООН з регулювання збройних конфліктів, має обмежену упереджувальність і не містить глобалізаційних механізмів і важелів, які могли б забезпечувати безконфліктний розвиток світового співтовариства загалом як єдиної мегацілісності;

запропоновано доступні для спостереження показники, у яких виявляється глобальна конфліктність: нееквівалентний економічний обмін; віртуалізація економіки через паразитування феномену фінансової цивілізації; нехтування основоположними принципами і нормами міжнародного права;

запропоновано сутнісні зміни у міжнародному інституті втручання, які передбачають, що акценти і відповідні миротворчі зусилля слід зосередити навколо ситуацій, пов'язаних з перешкоджанням розвитку країн і територій. Основну увагу слід приділити знешкодженню (в рамках

програм ООН) нееквівалентних механізмів міжнародної економіки і розробки правозабезпечувальних норм міжнародного права, що стосуються реалізації концепції розвитку країн і регіонів «третього світу»;

набули подальшого розвитку:

міжнародна кримінологія як самостійний напрямок кримінологічної науки;

концепція кримінальної відповідальності держави;

концепція сукупного суб'єкта складу тероризму як злочину за міжнародним правом.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані у процесі роботи результати можуть бути використані у таких сферах:

науково-дослідній – як основа для подальшого дослідження можливостей конфліктології для вдосконалення міжнародного гуманітарного права та інших галузей міжнародного права щодо протидії міжнародним злочинам;

науково-освітній – для вдосконалення курсів, що викладаються в Інституті міжнародних відносин Національного авіаційного університету «Конфліктологія у міжнародному праві», «Міжнародна кримінологія тероризму», «Міжнародно-правові механізми боротьби з тероризмом», а також при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників та методичних вказівок;

правотворчій – для розробки проєкту Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року «Про захист жертв терористичних збройних конфліктів» та інших міжнародно-правових документів;

практичний – для відпрацювання технічних завдань, що відбивали б позицію української держави у міжнародно-правових і зовнішньополітичних заходах з питань боротьби з терористичною конфліктністю.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем особисто, усі результати даної роботи, сформульовані в ній висновки, положення і рекомендації обґрунтовано особистими дослідженнями автора. У співавторстві опубліковано статтю «Міжнародна кримінологія як інструмент розвитку міжнародного кримінального права», в якій більше половини матеріалу належить здобувачеві, а в дисертації використано лише ті положення статті, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Висновки та положення дисертаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету та на міжкафедральному семінарі «Шляхи підвищення норм міжнародного права з протидії актам незаконного втручання у діяльність цивільної авіації» за участю представників зазначеної кафедри та кафедри

повітряного, космічного і екологічного права Юридичного інституту Національного авіаційного університету.

Результати дослідження доповідались та обговорювались на таких науково-практичних конференціях: Міжнародний круглий стіл «Міжнародна кримінологія: стан і перспективи» (26 лютого 2010 року, м. Київ); Науково-практичний круглий стіл «Актуальні проблеми гармонізації та уніфікації податкового законодавства України» (11 грудня 2012 року, м. Ірпінь, Київська обл.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (30 червня 2013 року, Дніпропетровськ); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми ефективності міжнародного права» (29 березня 2013 року, м. Київ).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у шести статтях, опублікованих в українських наукових фахових виданнях з юридичних наук та чотирьох інших публікаціях, із яких одна – в іноземному науковому фаховому періодичному виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, із них 26 сторінок – список використаних джерел, що включає 251 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок з науковими програмами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано сукупність методів та теоретичну основу дослідження, а також наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Наведено відомості про апробацію та публікацію основних положень дослідження.

Перший розділ «Терористичний конфлікт як різновид насильницького конфлікту» складається з двох підрозділів, які містять загальнонаукові характеристики конфліктності, а також трансформації збройної боротьби як предмету міжнародно-правового регулювання.

Підрозділ 1.1. «Гносеологія конфлікту, його вплив на міжнародно-правову практику» присвячено природі конфлікту, його гносеології, екстраполяції отриманого знання на умови міжнародних взаємодій у сучасному глобалізованому міжнародному просторі, а також оцінці адаптованості чинної міжнародно-правової системи до асиметричної специфіки терористичного конфлікту.

Доведено, що зацікавленість з боку низки галузей наукового знання природою конфлікту і конфліктності значною мірою пов'язана

зі зростанням напруги у різних сферах соціальної взаємодії, особливо у сфері забезпечення безпеки людини. Розглянуті «рівноважна» і «конфліктна» моделі конфліктології, конструктивна складова конфлікту, його функціональність, а також позиції у цьому питанні найбільш знаних конфліктологів світу.

Констатується, що у другій половині XX століття точка зору на конфлікт як на негативне явище, що потребує усунення, еволюціонувала до оцінки конфлікту як невід'ємного елементу соціального життя, що виконує й позитивні функції. Це має знайти більш предметне втілення у міжнародному праві.

Розкрито взаємозв'язок і взаємовплив конфліктології та відповідного міжнародного правотворення. Маючи багато в чому міжнародний зміст, конфліктологія здійснює пошук моделей розв'язання конфліктів і таким чином бере участь у формуванні матеріальних джерел міжнародного права.

Позицію щодо «навігаторської ролі» конфліктології щодо права з'ясовано у двох взаємопов'язаних, зворотних за своїм змістом напрямках: а) формування правового підходу у розв'язанні соціальних конфліктів; б) формування конфліктологічного підходу до побудови моделей норм права.

У взаємодії «конфліктологія – право» оцінка складу злочину, базуючись на застосуванні категорій конфліктології, уможливорює точне визначення об'єктно-суб'єктної сфери його складу. Це особливо важливо для міжнародних злочинів, де об'єкт і суб'єкт можуть тлумачитись залежно від політичних уподобань і пріоритетів. Через конфліктологію право розширює можливості впливу не лише на зовнішній вияв правопорушення, але й на його глибинні корені. В умовах глобальної конфліктності напрацювання конфліктології можуть бути дороговказом об'єктивної криміналізації діянь, тобто можуть створювати основи для ефективного нормотворення у міжнародному праві.

Підрозділ 1.2. «Збройні конфлікти і їх трансформація як предмету міжнародно-правового регулювання» висвітлює природу і характерні риси збройної конфліктності, яка зумовлюється владними відносинами у міжнародному просторі і з цієї точки зору недостатньо охоплюється регулюючим впливом з боку міжнародного права.

Розглянуто поняття конфліктогенності влади, що зумовлює зміст відносин у світі. Доведено, що міжнародне співтовариство як світова система поза декларованою юридичною однорідністю, яка мусить ґрунтуватися на принципі суверенної рівності держав, постійно зазнає певної ієрархізації з її провладним контекстом.

Транснаціональні корпорації поступово «конфісковують» у держави функції соціального управління і підривають її монополію на насилля.

При цьому значна частина влади, яку втрачає держава, не передається якомусь впливовому легітимному міжнародному актору. Через це відбувається потужна криміналізація даної сфери, що породжує некеровані конфліктологічні зони. До цього додається зростання асиметрії між державами щодо їх здатності керувати своїми суспільствами і економіками. Логіка компенсаторності тут веде до поширення асиметричних засобів боротьби, передовсім тероризму.

Зроблено висновок про «живучість» збройної конфліктності у світі й недостатності регулюючого впливу на неї чинного міжнародного права, зважаючи на трансформацію її (конфліктності) змісту.

В умовах глобалізації та загострення боротьби за геополітичне домінування зростає потреба у «заміні» воєн збройними конфліктами. Відбувається лише трансформація збройної боротьби, коли геополітичні цілі провідних держав досягаються меншою ціною збройних конфліктів. Останні ж, зважаючи на зубожіння і, внаслідок цього, зростання злочинності і тоталітаризму у країнах «третього світу», легко камуфлюються різного ґатунку гуманітарними акціями.

З погляду на характеристики трансформації збройної конфліктності щодо її стійкості і планетарного характеру, умовою її «живучості» беззаперечно постає співмірність засобів ведення боротьби. Саме цей фактор є ключовим у дослідженні, оскільки, зважаючи на суттєву різницю у військово-економічних можливостях сторін конфлікту, така співмірність досягається через асиметрію (терористичні методи дій) у засобах збройної боротьби.

Другий розділ «Антитерористична спрямованість міжнародного права збройних конфліктів» складається із чотирьох підрозділів і присвячений сутнісним проблемам міжнародно-правового регулювання конфліктних взаємодій різних за своїм рівнем сил.

У підрозділі 2.1 «Міжнародно-правова практика регулювання збройних конфліктів» узагальнено досвід використання принципів, норм, положень та різного роду інститутів міжнародного права у розв'язанні збройної конфліктності XX–XXI століть. Разом з характеристиками посередництва, добрих послуг, переговорів, консультацій, третейського суду й інших засобів викладено зміст сучасної теорії мистецтва миротворчості, створеної Бутросом Бутросом-Галі. Попри визнання безумовної корисності системи Б.Б-Галі, основу якої складають превентивна дипломатія, підтримання миру, миротворчість і розбудова, зазначено її недостатню ефективність за кінцевим результатом. Зокрема, неефективною виявляється система оповіщення ООН. Разом з реагуванням на конкретні вияви конфліктності вона має охоплювати глобальні фактори і зосереджуватись на доступних для спостереження і реагування показниках: нееквівалентному

обміні у сфері міжнародної економіки і інформації, віртуалізації економіки, експлуатації міжцивілізаційного фактору і нехтування основоположних принципів і норм міжнародного права (на незалежність, розвиток тощо).

Так само не набуває глобального наповнення інститут втручання у межах миротворчості. Вектор спрямованості цього інституту зосереджується на вторинних процесах, майже не торкаючись деформованих основ сучасного світоустрою, які продукують збройну конфліктність.

Наголошено, що акценти миротворчих зусиль слід зосередити навколо ситуацій нерозвитку країн і територій та знешкодження грабіжницьких механізмів міжнародної економіки.

У підрозділі 2.2 *«Терористична асиметрія і міжнародне право збройних конфліктів»* розкривається феноменальність терористичних конфліктів, яка пов'язується з терористичними методами дій, тобто терористичними актами. Зливаючись у єдине ціле, реалістична (конфлікт – як засіб) і нереалістична (конфлікт як ціль) складові терористичного конфлікту надають йому кумулятивного ефекту і визначають такі його специфічні ознаки: 1) він є втіленням конфлікту корінних планетарних інтересів; 2) функціональна альтернатива щодо засобів боротьби (терористичні акти) у цьому конфлікті відсутня; 3) функціональна альтернатива щодо об'єктів конфлікту (конституційний лад держави, світопорядок) відсутня.

Доведено, що конфліктологічна оцінка тероризму відкриває новий нетрадиційний механізм виявів його злочинності. Охопити регулюючим впливом цей механізм можливо двома шляхами: 1) через додаткові кваліфікаційні за міжнародними критеріями характеристики злочинного явища тероризму у межах інструментарію міжнародного кримінального права; 2) шляхом оцінки тероризму як специфічного різновиду збройного конфлікту і подальшої кваліфікації його злочинної складової у межах міжнародного права збройних конфліктів.

Підрозділ 2.3 *«Антитерористична складова міжнародного права збройних конфліктів»* розкриває потенційні можливості цієї галузі міжнародного права у сфері боротьби із міжнародним злочином – тероризмом, оскільки він виявляється через насильницький конфлікт. Антитерористичний елемент галузі пов'язується з двома різноплановими характеристиками міжнародного права загалом: воно виникло і формувалось значною мірою як право сили; воно зумовлене прагненням суспільства захистити невинних людей.

Проблема складності правового регулювання боротьби з тероризмом через можливості права збройних конфліктів пов'язується з незвичністю самого формату збройного протиборства. Утім, аналіз розвитку права показує, що воно здатне реагувати на зміни змісту, призначення й засобів збройної боротьби. Доведено, що об'єктом його регулювання стали

відносини між державою і певною соціальною групою власного населення, яка здійснює організований збройний вплив на урядові сили з метою зміни конституційного ладу або з іншими політичними цілями.

У підрозділі 2.4 «Кримінально-правові за міжнародним правом оцінки прийнятності регулювання терористичних збройних конфліктів правом збройних конфліктів» розглянуто проблему опрацювання Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року щодо регулювання відносин у ході терористичних збройних конфліктів (Протоколу-IV). Проаналізовано норми і положення міжнародного права збройних конфліктів у частині, що передбачає легітимність збройної боротьби за національне визволення, політичну чи економічну незалежність або боротьби певної організованої соціальної, етнічної групи проти власних урядових сил, також зумовленої політичними цілями. Оцінку об'єктивних та суб'єктивних критеріїв легітимності збройних конфліктів такого характеру здійснено також на основі численних прецедентів, результованих судовими рішеннями.

Піддано порівняльно-правовому (щодо терористичних збройних конфліктів) аналізу трактування ступеня організованості збройних груп, критерію контролю над певною територією, ознак початку і кінця збройного конфлікту (критерію за часом). Детально розглянуто відповідність умовам терористичної збройної боротьби таких правових понять як атмосфера, контекст та умови протікання збройного конфлікту.

У характеристиці суб'єктивного (ментального) елементу оцінки терористичних збройних конфліктів ключова позиція полягає у тому, що чинні норми міжнародного гуманітарного права містять сприятливі можливості для формування кримінальної за міжнародним правом відповідальності широкого кола осіб, причетних як до терористичного конфлікту, так і до конкретних діянь, що його утворюють. Їх прийнятність для правового регулювання обґрунтовано посиланням на положення «Елементів злочинів», яким наголошується, що суб'єкт злочину має усвідомити фактичні обставини, що свідчать про існування збройного конфлікту. Правової їх оцінки з боку суб'єкта не вимагається.

Порівняльно-правовий аналіз збройної конфліктності уможливорює висновок, що діяння, які складають терористичний збройний конфлікт, загалом охоплюються регулюючою дією норм права збройних конфліктів за багатьма дослідженими критеріями. Вимоги права, які зумовлюють криміналізацію діянь і конкретизують регулюючі можливості норм, що дозволяють оцінити ці діяння у просторі, у часі, за територіальним критерієм, за критерієм організованості збройної групи, з прив'язкою до контексту збройного конфлікту тощо, можуть бути застосовані до терористичних збройних конфліктів.

На цій підставі розвиток права збройних конфліктів в антитерористичному напрямі доцільно здійснювати двома шляхами: а) шляхом тлумачення напрацьованих норм, що виявили свою життєздатність; б) шляхом формування нових норм через криміналізацію діянь, які відбивають специфіку асиметричної збройної боротьби, об'єктивно урівноважуючи правову оцінку кримінального «внеску» щодо його утворення обох протидіючих сторін.

У **третьому розділі «Міжнародно-правове регулювання терористичних конфліктів»** доводиться, що принципова відповідність норм міжнародного права, об'єктом регулювання яких є відносини сторін у ході збройних конфліктів, конфліктам, у яких застосовуються терористичні засоби боротьби, містить значні можливості впливу на тероризм.

У **підрозділі 3.1 «Конфліктологічний підхід у міжнародних кримінально-правових характеристиках тероризму»** здійснено обґрунтування засад міжнародного права, конфліктологічний розвиток яких уможливорює широкую, «глобалізовану» кримінально-правову характеристику тероризму, «уміжнароднення» категоріального апарату цієї сфери і, відповідно, – самого предмету регулювання.

Це означає кримінально-правову оцінку комплексу факторів, включаючи початкові діяння закам'юльованого політичного, економічного або культурного насильства, які, зазвичай, помилково виносяться за межі міжнародної кримінально-правової кваліфікації через визначення їх у категоріях детермінантності або абстрагування до негативних глобалізаційних символів епохи (бідність, голод, хвороби тощо), що, як правило, не передбачає конкретного юридичного навантаження.

На базі аналізу положень міжнародного права, висновків судових рішень доведено, що міжнародне кримінальне право надто повільно адаптується до реалій міжнародного життя, які вимагають не обмежуватись персоналізацією кваліфікаційних характеристик у процесі криміналізації діянь. Обґрунтовано потребу у перенесенні таких характеристик на певні соціальні, етнічні групи, народи, нації або держави.

Очевидними є ситуації, коли народи, етнічні чи цивілізаційні групи перебувають у нестерпних умовах існування, поставлені на межу виживання. Тобто йдеться про вірогідність застосовності інституту крайньої необхідності. Попри узгодженість практики судових процесів, які розглядають крайню необхідність і примус як обставини, що виключають кримінальну відповідальність, сучасні реалії збройної конфліктності, зокрема, її терористична складова, потребують правової адаптації чинних норм і положень цієї сфери. Особливо це може стосуватись терористичних засобів боротьби. Терористичні акти визнані міжнародним злочином. Але діяння, здійснені в умовах крайньої необхідності і примусу, за своїм

змістом й повинні складати правопорушення. Ключовим положенням тут, за статтею 31(1)(d) Статуту Міжнародного Кримінального суду, є відсутність у особи, що захищається, наміру заподіяти шкоду більшу, ніж та, яку особа прагне упередити. Слід зважити і на обмежені можливості сторони, що захищається, у обранні засобів боротьби.

Доведено, що чинне міжнародне кримінальне право містить достатньо ознак і умов, «міжнародне» тлумачення і розвиток яких сприяли б коригуванню предмету правового регулювання, а отже, ефективності протидії тероризму та іншим злочинам за міжнародним правом.

У підрозділі 3.2 «*Терористичний конфлікт як об'єкт регулювання міжнародного права збройних конфліктів*» запропоновано зміст і порядок здійснення юрисдикції щодо тероризму міжнародного права збройних конфліктів.

Аналіз «Женевського права» дає підстави вважати, що, передбачаючи кримінальне переслідування за кримінальні правопорушення у ході збройних конфліктів, воно фактично формує підґрунтя для самостійної «антитерористичної» юрисдикції, її умовної адаптації до специфіки терористичних збройних конфліктів.

Умовою вдосконалення вказаного права у сфері боротьби з тероризмом визначено конфліктологічне бачення відповідних норм, що, спирається на визначення тероризму у форматі терористичного конфлікту, а також на визначення терористичного акту як методу і засобу збройної боротьби.

На цій підставі запропоновано розробку Конвенції про заборону та обмеження використання цивільних, не причетних до конфлікту людей, як предмету безпосереднього посягання для впливу на противника. Така Конвенція дала б можливість здійснити правове розмежування збройного конфлікту (зважаючи на можливість застосування у ньому терористичних актів) і власне терористичних актів як злочинного засобу ведення збройної боротьби.

Здійснено обґрунтування актуальності розробки Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року, «Про захист жертв терористичних збройних конфліктів» (Протоколу IV). При цьому дія Протоколу IV повинна зумовлюватись з'ясуванням низки обставин і факторів, які визначають терористичну специфіку збройного конфлікту, що підлягає регулюванню, серед яких:

наявність організаційно структурованого політичного руху на чолі з авторитетним керівництвом, визначенням об'єктивною процедурою;

наявність народу, нації, етнічної або соціальної групи, правомірні інтереси якої уособлює політичний рух;

наявність порушеного основоположного за Статутом ООН права таких народів, груп, що виражено через чітко сформульовану політичну ціль руху;

наявність суб'єкта – порушника певного принципу або норми міжнародного права щодо народу або соціальної групи, інтереси якої представляє рух;

наявність діянь суб'єкта, що не складають правопорушення за міжнародним правом, але спричиняють шкоду народу чи соціальній групі, яку представляє терористичне угрупування, і перешкоджає реалізації права або свободи, передбаченої нормами міжнародного права;

застосування зазначеним рухом, його бойовими структурами терористичних актів як засобу боротьби тощо.

Ці умови складають ключові положення Протоколу IV, його основний зміст.

Окрім цього, спеціалізований Протокол повинен містити склади злочинів терористичного і суміжного характеру, які підлягають юрисдикції. Це, зокрема, терористичні акти; акти тероризму; тероризування населення; захоплення заручників; захоплення об'єктів транспорту, інфраструктури; захоплення техногенно небезпечних об'єктів; вбивства з політичних мотивів; організація масових безпорядків і т.ін.

При цьому суттєвими є застереження, що йдеться не про визнання правомірності терористичних актів, їх злочинність не піддається сумніву. Йдеться про побудову на базі конфліктологічних оцінок формули визначення злочинності терористичних методів дій в усьому комплексі злочинного механізму політичних, соціальних, етнокультурних складових виникнення і ескалації тероризму.

ВИСНОВКИ

У дисертації за допомогою наукового інструментарію міжнародно-правової науки і конфліктології вирішено важливе наукове завдання: встановлено регулятивні можливості основних норм і положень чинного міжнародного права збройних конфліктів щодо тероризму, а також запропоновано концепцію спеціалізованого міжнародно-правового акту щодо захисту жертв терористичних збройних конфліктів.

Основні науково-теоретичні і практичні результати містяться у таких висновках:

1. Міжнародні відносини характеризуються зростанням активності суспільних взаємодій і, отже, зростанням конфліктності, яка є сутнісною характеристикою цих взаємодій. Тому ефективне міжнародно-правове регулювання міжнародного життя, особливо у найбільш конфліктній сфері міжнародної злочинності, повинно базуватись на напрацюваннях конфліктології – міждисциплінарної науки, що поєднує теоретичні, методологічні та методичні підходи до описання, вивчення і розвитку

практики роботи з конфліктними явищами, які виникають у різних сферах життя.

Конфліктологічний підхід у формуванні норм і положень міжнародного права сфери збройної боротьби сприяє вивільненню міжнародного права від силових характеристик його змісту.

2. Ефективність міжнародно-правового впливу на міжнародні правопорушення визначається його здатністю охоплюватись позаправовий механізм, тобто корені конфлікту, який лежить в основі правопорушення. Конфліктологія міжнародної сфери, визначаючи суб'єктів конфлікту, його об'єкт і предмет, сегмент спільного інтересу сторін, практично створює умови виходу регулюючого впливу міжнародного права за межі безпосередніх оцінок способів і засобів розв'язання конфліктів і дозволяє перенести акценти кримінально-правових кваліфікаційних характеристик на глобалізаційні механізми формування міжнародної злочинності.

Конфліктологія спонукає переміщення держави в епіцентр міжнародного нормотворення, посилюючи можливості міжнародно-правового впливу на латентні рушійні механізми правопорушення держави, у тому числі – ті з них, що зумовлені інтересами правлячого класу.

3. На підставі вивчення трансформації збройної конфліктності, тобто процесу її подрібнення від масштабності війни до локальності конфліктів середньої і низької інтенсивності, застосовуються певні сталі її характеристики, які зумовлюють спрямованість наукового пошуку адекватних норм міжнародного права.

Виникнення і поширення асиметрії засобів боротьби у сучасних збройних конфліктах, передусім терористичної, є об'єктивним результатом перебігу світових політичних, економічних, соціальних і культурних процесів. Саме на цю тенденцію загальної криміногенності слід орієнтуватися у пошуках ефективних механізмів міжнародно-правового регулювання насильницької конфліктності, що поширюється у сучасному світі.

4. Система раннього оповіщення, що застосовується у межах міжнародно-правової практики ООН з регулювання збройних конфліктів, має обмежену упереджувальну дію і не містить глобалізаційних механізмів і важелів, які б могли забезпечувати безконфліктний розвиток світового співтовариства загалом як єдиної мегацілісності.

Поза увагою значною мірою залишається глобальна конфліктогенність, яка виявляється у цілком доступних для спостереження і реагування показниках: нееквівалентному економічному та інформаційному обміні; віртуалізації економіки через паразитування механізмів фінансової цивілізації; нехтуванні основоположними принципами і нормами міжнародного права.

5. Сталість процесу збройної боротьби у міжнародному просторі певною мірою зумовлена конфліктогенністю інституту миротворчості і пов'язаного з ним втручання ООН у внутрішнє життя країн у випадках надзвичайних ситуацій або серйозних порушень прав людини. Вектор спрямованості втручання зосереджується на вторинних процесах і явищах, не зачіпаючи або слабо торкаючись деформованих основ сучасного світоустрою, які й продукують збройну конфліктність. Зважаючи на це, предметом ефективного втручання з метою превенції збройної конфліктності, вбачаються ситуації, пов'язані з нерівним доступом до ресурсів, технологій і благ цивілізації, уникненням пільгового кредитування, шахрайськими схемами міжнародної торгівлі тощо.

6. Міжнародне право збройних конфліктів, зважаючи на трансформацію його норм і положень відповідно до потреб регулювання національно-визвольної боротьби, загалом містить можливості для правового регулювання терористичних збройних конфліктів. Оцінка цієї галузі права дає підстави вважати, що діяння, які утворюють терористичний збройний конфлікт, в основному охоплюється дією її норм.

Вимоги міжнародного права, що зумовлюють криміналізацію діянь і конкретизують регулюючі можливості норм, які дозволяють оцінити ці діяння у просторі, у часі, за територіальним критерієм, з прив'язкою до контексту збройного конфлікту тощо, повною мірою можуть стосуватися терористичних збройних конфліктів.

7. У міжнародному праві визначилися тенденції, які створюють перспективи для масштабного міжнародного розуміння інституту обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Водночас, міжнародне кримінальне право надто повільно адаптується до глобалізаційних реалій міжнародного життя, які вимагають не обмежуватись персоналізацією кваліфікаційних характеристик при криміналізації діянь.

Виникає потреба у перенесенні таких характеристик на певні соціальні етнічні групи, народи, нації або держави як політичні організації, що представляють ці народи.

Це створило б умови для коригування предмету правового регулювання в аспекті його дійсного міжнародного змісту, а, отже, ефективності міжнародної кримінально-правової протидії злочинам за міжнародним правом.

8. Абсолютизація злочинності засобу (методу) збройної боротьби, яким є терористичний акт, що спостерігається у міжнародному антитерористичному праві, створює перешкоду для криміналізації усього комплексу протиборчих діянь, що складають сам злочин «тероризм», у межах якого зазначений злочинний засіб знаходить застосування. Таким чином, злочинність засобу збройної боротьби «виноситься» на титул

політичних рухів, поширюється на їх мотиваційні складові, що створює підстави для виведення політичного руху поза межі дії права збройних конфліктів.

Це долає конфліктності, оскільки учасники терористичних формувань від початку усвідомлюють своє позаправове становище і розвивають власне бачення правосвідомості і правослужняності.

9. Міжнародне право збройних конфліктів містить передумови для впливу на збройні конфлікти терористичного характеру через оцінку терористичного акту як забороненого засобу збройної боротьби.

З метою створення на цій основі відповідного міжнародно-правового механізму постає питання про розробку Конвенції про заборону та обмеження використання цивільних, не причетних до конфлікту людей як предмету безпосереднього посягання для впливу на противника.

Подібна конвенція загалом відповідала б таким принципам права збройних конфліктів як обов'язок відрізняти комбатантів і цивільне населення, заборона застосування зброї невибіркової дії й спричинення зайвих страждань та руйнації чи неминучої смерті. Вона б посилила можливості правового розмежування статусу збройного (терористичного) конфлікту і терористичних актів як засобу ведення збройної боротьби.

10. Важливим кроком в еволюції нормотворення антитерористичної сфери, яка відбувається за логікою супроводження міжнародним правом збройних конфліктів зміни змісту збройної боротьби, уявляється прийняття Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що мав би регулювати правовідносини у ході терористичних збройних конфліктів. За своїм змістом такий спеціалізований Протокол має передбачити криміналізацію діянь обох сторін конфлікту, які утворюють цей конфлікт, тобто тероризм.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Антипенко А. В. Методологічні підстави для виокремлення міжнародної кримінології тероризму як напрямку науки кримінологія / А. В. Антипенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – Вип.87. – Ч.ІІ. – С. 93-99.
2. Антипенко А. В. Міжнародна кримінологія як інструмент розвитку міжнародного кримінального права / А. В. Антипенко, В. Ф. Антипенко // Судова апеляція. – 2009. – №4(17). – С. 94-100.
3. Антипенко А. В. Кримінально-правові за міжнародним правом оцінки прийнятності регулювання терористичних збройних конфліктів

гуманітарним правом / А. В. Антипенко // Митна справа. – 2013. – № 2(86). – Ч. II. – Кн. I. – С. 336-343.

4. Антипенко А. В. Антитерористична складова права збройних конфліктів / А. В. Антипенко // Наукові праці Національного авіаційного університету. – Сер. «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право». – 2013. – №1(26). – С. 135-139.

5. Антипенко А. В. Мирні засоби розв'язання збройної конфліктності: проблеми дієвості / А. В. Антипенко // Держава і право: зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 59. – С. 442-449.

6. Антипенко А. В. Терористичний конфлікт як об'єкт регулювання міжнародного права збройних конфліктів / А. В. Антипенко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2013. – Вип. 67. – С. 493-502.

7. Антипенко А. В. Конфликтологический подход в международно-правовых характеристиках терроризма / А. В. Антипенко // Азербайджанский научный сборник : сб. науч. трудов. – Баку, 2013. – № 2. – Т. 15. – С. 67-73.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Антипенко А. В. Міжнародна кримінологія тероризму: проблема виокремлення / В. Ф. Антипенко, А. В. Антипенко // Міжнародна кримінологія: стан і перспективи : перший наук.-практ. семінар, 26 лютого 2010 р. – Одеса, 2010. – С. 55-66.

9. Антипенко А. В. Можливості права збройних конфліктів щодо регулювання боротьби з тероризмом / А. В. Антипенко // Проблеми ефективності міжнародного права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29 березня 2013 р.). – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 5-7.

10. Антипенко А. В. Конфліктологічний підхід до формування норм міжнародного права / А. В. Антипенко // Сучасне правотворення: питання теорії та практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30 червня 2013 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2013. – С. 67-73.

АНОТАЦІЯ

Антипенко А. В. Конфліктологічний підхід у міжнародно-правовому регулюванні боротьби з тероризмом. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

Дисертація присвячена визначенню одного з напрямів підвищення ефективності міжнародного права у сфері боротьби з міжнародною

злочинністю – через конфліктологічні аналізи складів міжнародних злочинів, зокрема, тероризму і діянь, що утворюють його злочинні механізми. На підставі конфліктологічного аналізу тероризму уперше у вітчизняній науці обґрунтовано зміст і специфіку терористичного збройного конфлікту як асиметричного різновиду збройного конфлікту. Доведено можливість адаптації норм і положень міжнародного права збройних конфліктів до потреб регулювання конфліктів з терористичною специфікою.

У межах конфліктологічного бачення природи взаємодій у глобальному просторі запропоновано новітню концепцію спеціалізованого міжнародно-правового акту – Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року «Про захист жертв терористичних збройних конфліктів» (Протокол IV). Обґрунтування концепції передбачає поширення міжнародно-правового впливу на широкий комплекс соціально-економічних та інших факторів і умов, що утворюють тероризм як злочин за міжнародним правом.

Ключові слова: право збройних конфліктів, тероризм, терористичний акт, терористичний збройний конфлікт, конфліктологічний підхід, міжнародне антитерористичне право, міжнародно-правова кваліфікація.

АННОТАЦИЯ

Антипенко А. В. Конфликтологический подход в международно-правовом регулировании борьбы с терроризмом. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена определению одного из направлений повышения эффективности международного права в сфере борьбы с международной преступностью – путем конфликтологических анализов международных преступлений, прежде всего терроризма, а также деяний, образующих соответствующие преступные механизмы. Впервые в отечественной науке на основании конфликтологического анализа терроризма рассмотрены содержание и специфика террористического вооруженного конфликта как асимметричной разновидности вооруженного конфликта. Показана возможность адаптации норм и положений международного права вооруженных конфликтов для нужд регулирования конфликтов с террористической спецификой.

В основу предполагаемых изменений легло исследование основной причины слабой эффективности международного права в сфере борьбы с терроризмом, состоящей в искажении предмета регулирования.

Следуя за трансформацией вооруженной борьбы и признав повстанческо-партизанскую иррегулярность национально-

освободительной войны, международное право (вполне оправданно) «остановилось» перед опасностью правового признания иррегулярности террористической. При этом не сочтено возможным признание реальности уродливого симбиоза правомерных национально-освободительных целей борьбы с преступным изуверством террористических актов.

Избежать столь недвусмысленной альтернативы международному праву удалось за счет подмены терроризма в качестве предмета правового регулирования на террористический акт.

Однако конфликтологическая оценка терроризма дает понимание того, что террористический акт – далеко не основной элемент такого комплексного масштабного явления как терроризм, ориентируясь на который следует осуществлять его (терроризма) криминализацию.

Базируясь на конфликтологическом видении природы взаимодействий в глобальном пространстве, предложена концепция специализированного международно-правового акта – Дополнительного протокола к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 г. «О защите жертв террористических вооруженных конфликтов» (Протокол IV). Обоснование концепции Протокола IV предполагает оказание международно-правового воздействия на широкий спектр социально-экономических и других факторов и условий, образующих терроризм как преступление по международному праву.

Ключевые слова: право вооруженных конфликтов, терроризм, террористический акт, террористический вооруженный конфликт, конфликтологический подход, международное антитеррористическое право, международно-правовая квалификация.

ABSTRACT

Antipenko A.V. Conflictological Approach in the International Legal Regulation of Combating Terrorism. – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of Law by specialty 12.00.11 – International Law. – National University «Odessa Academy of Law», Odessa, 2013.

The thesis was devoted to the direction of improving the international law effectiveness in the sphere of combating international criminality – through conflictological analysis of international crimes, including terrorism and acts that form criminal mechanism. For the first time in the Ukrainian science, based on the conflictological analysis of terrorism the substance and characteristics of terroristic armed conflict as an asymmetric kind of armed conflict was substantiated. It was proved that the adjustment of the international law of armed conflict to the needs of regulation of conflicts with terroristic characteristics is possible.

Within the conflictological vision of nature of interactions in the global area, a new concept of specialized international legal act – Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 «On protection of victims of terrorist armed conflicts» (Protocol IV) it is offered. Justification of the concept was aimed to provide the international legal impact on wide range of social, economic and other factors and conditions that form terrorism as a crime under international law.

Key words: law of armed conflict, terrorism, act of terrorism, terroristic armed conflict, conflictological approach, international antiterrorist law, international legal qualification.